

Віра Володимирівна КУНЦІВ,
кандидат філологічних наук, ст.викладач
кафедри світової літератури Дрогобицького
державного педагогічного університету ім. Івана Франка

ПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ ЯК МІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ У ТВОРАХ СВЯТОГО ІВАНА ВІД ХРЕСТА

Вже не новою, але завжди актуальною є думка про те, що правдива поезія – це шлях до Бога, що справжній поетичний твір є надхненним Богом, і тому первинним змістом поезії є духовний зміст, а поетичне слово є виявом поетової молитви (молитовності). Той поет, котрий усвідомлює це, є істинним поетом. І той філолог, котрий розуміє незаперечний зв'язок поетичного і божественного, може торкатись проблем взаємин акту Божого творення і акту поетичної творчості.

Теологічні виміри поетичного образу удосконалюють християнську віру, забезпечують функціонування поезії як вищого духовного переконання, збагачення і зцілення; допомагають людині подолати простір невіри і сумнівів і знайти свій власний час щирої віри. Думаю, що *містичний зміст* поетичного образу є фактором активізації останнього у сфері приватної віри кожної людини, є запорукою існування акту віри як щоденної необхідності, як істинної суті життя.

Містика у поезії взагалі і містичний зміст поетичного образу зокрема повинні отримати належну сучасну літературознавчу оцінку. Містика дається людині, щоб вона вийшла за межі земного, тілесного і при житті відкрила ідеал Небесного, Вічного. Містика промовляє до людини не лише через виключно релігійні джерела, але й через релігійно-поетичне письменство, на прикладах котрого зосереджую свою увагу.

Одним із джерел живого духовного змісту як богослов'я, так і поезії ХХ сторіччя є релігійно-поетичне письменство „Золотого віку“ в Іспанії. Містика „Золотого віку“ завжди актуальна і необхідна як пошук і вияв божественного ідеалу, як вчення про досконале духовне життя людини.

„Золотий вік“ релігійної іспанської літератури підлягає традиційному поділу на три періоди [8; 2]. *Период* (від початку ХVІ ст.), коли виходять у світ „Вправи у духовному житті“, Гарсія

Хіменес де Ціснероса, а потім з'являються релігійно-поетичні твори Альонзо де Мадрид, Франціско де Осуна, Бернардіно де Ляредо, котрі вперше в історії християнства знайомлять читача з молитвою-реколекцією (*recogimiento*). Це був рух оновлення духовного життя, самопізнання. До цього руху належали також Педро з Алькантири (великий самітник, апостол молитви простого люду), Дієго де Естелля (автор знаних у католицькому світі „Роздумів про Божу любов“), Хуан де Льос Анхелес (Іван від Ангелів) з його синтезою даного руху у творі „Осягнення Царства Божого“. Другий період (приблизно 1525-1559 рр.) – це творення і втілення християнського ідеалу самозречення і терпіння. Представники цього періоду: Св.Хуан з Авіля, Людвіг з Гранади, Бартольомео Каранза (автор „Великого Катехизису“, великий мученик і жертва інквізиції), Св.Томаш з Вілльянуева, Людвіг з Леону. Третій період – це вершина іспанської містики, великі осягнення школи Кармелю. Свята Тереза з Авіля і Святий Іван від Хреста творили цю містичну вершинність своїм релігійно-поетичним словом та своїми духовно-життєвими чинами.

Святий Іван від Хреста (*San Juan de la Cruz*) був поетом у містиці і містиком у поезії. Його релігійно-поетичні твори „Духовна Пісня“ та „Темна ніч“ стали перлинами світової літератури. Разом з тим, авторські коментарі до кожного вірша становлять цілісну теологічну концепцію з містичним змістом.

Папа Римський Іван Павло II підкреслював особливе значення праць та діяльності Святого Івана від Хреста для сучасного християнського світу. Він назвав його Доктором Церкви, котрий вказав людині дорогу до з'єднання з Богом і навчив, як подолати цю дорогу, що обов'язково провадить через „темну ніч“ до правдивої віри [6, 5-6].

Іван Павло II не випадково звернув увагу на такий образ у творчості Святого Івана від Хреста як „темна ніч“. Цей образ стає одним із факторів творення містики поета і теолога. Часто Святого Івана від Хреста називають поетом ночі, знавцем ночі, провідником людини через ніч. У всіх цих окресленнях найважливіше те, що „ніч“ як поетичний образ у творах „Темна ніч“ чи „Дорога на Гору Кармелю“ втрачає свій властивий поетичний сенс (останній можна також назвати романтичним, таємничим, метафоричним, символічним і т.д.), чи, більш точно, виходить за його межі і набуває містичного сенсу. Ніч (особливо „темна ніч“) стає необхідним періодом в житті людини, котра

обрала своєю дорогою шлях до Бога. У містичній концепції Святого Івана від Хреста „темною ніччю“ називається перехід душі від її жадань і прагнень до повного з'єднання з Богом. В „Темній ночі“ (перша пісня) читаємо такі рядки:

En una noche oscura
Con ansias enamores inflamada,
¡Oh dichosa ventura!
Salí sin ser notada,
Estando ja mi casa sosegada [5, 321].

Однієї темної ночі
З тривогами, розпроміненими любов'ю,
О щаслива доле!
Я вийшла непоміченою,
Коли мій дім вже затих.

Автор дає до „Темної ночі“, всього 39 коментарів-пояснень у двох книгах. Кожен такий коментар, продовжуючи і доповнюючи попередній, творить широкий теологічний і містичний зміст кожного поетичного слова-образу. Поетичний образ у Святого Івана від Хреста наділений феноменальною здатністю виходу за межі поетичного і перебування у сфері містичного і теологічного. Поет-містик і Доктор Церкви кожен свій поетичний образ впроваджує у „темну ніч“ самовдосконалення, духовного зміцнення та містичного вивищення. І читач, душу якого великий містик теж провадить через „темну ніч“ до правдивого світла, поступово сприймає і відчуває кожне слово автора не лише як образ з його пластичними характеристиками, а як глибоко духовну і містично піднесену категорію.

У „Духовній Пісні“ і „Темній ночі“ Святого Івана від Хреста знаходимо багато інших поетичних образів, котрі стають містичними категоріями і саме як такі потребують свого тлумачення. Зупинюсь на таких, як „смерть“, „небо“, „голос“. Показово те, що в одній з найповніших енциклопедій християнської символіки [2] ці образи не фігурують. Чому? Можна припустити: тому, що поетична образність митця-містика перебуває у Всесвіті, створеному Богом, і виходить за власні обрії (згідно концепції самого автора, – це є річ, що вийшла з себе).

Смерть завжди несе у собі містичний зміст, скерований на людину. Адже, це істина, котрої людина не може досвідчити при житті, але котра відкриває перед нею Вічність і назавжди поєднує

її з Богом. Зауважу, що це примітивне розуміння містики смерті. Святий Іван від Хреста відкриває нам істинну містичну сутність смерті. Образ смерті в його творах стається широкою містично-теологічною категорією. У поясненнях до вже згадуваної першої пісні „Темної ночі“ читаємо: душа розповідає про спосіб, яким послуговується для того, щоб чуттєво вийти з самої себе і з усіх речей, потім цілковито померти для них і для себе, щоб розпочати з Богом життя солодкої і розкішної любові [5,323]. Містика смерті, згідно зі Святим Іваном від Хреста, полягає у цілковитому самозреченні, у відмові від матеріальних вимірів життя і у всеохоплюючому прагненні злиття з Богом. Автор допроваджує читача до єдино правильного висновку: щоб досягнути істинне життя – треба померти (і зробити це не випадково, а глибоко усвідомлено; і тут не йдеться про жодне самогубство, як це хтось може примітивно зрозуміти):

Vivo sin vivir en mí,
Y de tal manera espero,
Que muero porque no muero [5,806].

Живу, не живучи в собі,
І в такий спосіб очікую,
Коли помру тому, що не помру.

Душа очікує свого вічного життя, свого народження через тілесну смерть. Рядки, що наведені вище, можуть стати темою (причиною) до написання цілих богословських праць. Акцентую на тому, що на рівні виключно поетичного змісту кожне слово і кожна думка Святого Івана від Хреста втратили б своє правдиве значення, свою дійсну містичну сутність.

Душа звільняється від самої себе і від усього, що є навколо неї (вона вмирає), бо зливається з Богом. У „Темній ночі“, смерть як містичне перетворення персоніфікована у Закоханій (душі), котра зливається з Коханим (Богом); і знову ж поетичне стає надпоетичним, звільнившись від себе самого:

i Amada en el Amado transformada! [5,322].

Закохана у Коханого перетворена!

„Духовна Пісня“ одним із своїх початкових рядків має слова:

Habiéndome herido;

Salí tras tí clamando, y eras ido... [5,445].

Коли Ти покинув мене поранену,
Я кинулась за Тобою кричучи, а Ти відійшов...

Перший рядок автор коментує так: „Скаржиться тут словами: залишивши мене пораненою, вмираючою від ран любові до Тебе, укрився з такою звинністю, наче олень. Біль той тому є такий великий, що через ту рану любові, котру Бог завдає душі, афект волі гвалтовно підноситься, щоб посісти Коханого, дотик якого відчула...“ [5,458-459]. Другий рядок наведеного фрагменту „Духовної Пісні“ насичений динамікою, рухом. Цей рух є шляхом до Бога – шляхом, що знаходить своє вираження у виході з усіх навколишніх речей і у виході з самого себе, у забутті про себе задля Божої любові.

Душа, прагнучи Божого „перебування“ у собі, Божої присутності у своїй істоті, ласки Його відчуття (потрійне теологічне тлумачення Божої присутності в людській душі), не чинить жодної офіри, благаючи про земну смерть. Смерть може бути єдино бажаним (і необхідним) щастям для душі, котра побачила обличчя Бога. Такий містичний зміст „виростає“, з поетичних образів „Духовної Пісні“:

Descubre tu presencia,
Y mátame tu vista y hermosura... [5, 446].

Відкрий свою присутність,
І вбий мене своїм поглядом і пишнотою...

Отже, Святий Іван від Хреста надає смерті особливого – містичного – значення. Таке значення виходить за межі будь-якого філософського розуміння (навіть теологічній вмотивованого). Наприклад, відомий християнський філософ Йозеф Тишнер стверджує ірраціональну суть смерті і говорить про необхідність надання їй певного значення:

“...смерть є ірраціональна і тому, як і все ірраціональне, вимагає раціоналізації. Первинної раціоналізації смерті людина може досягнути через метафізичне вирішення. Вторинної раціоналізації людина досягає через надання смерті значення. Тим не менше, свобода у наданні значень не є необмеженою...” [див. 4, 140-141]. Останньою думкою Й.Тишнер не стільки заперечує доктрину Святого Івана від Хреста, скільки йде з нею в розріз, у подальших своїх роздумах надаючи смерті раціональних (амістичних) значень: смерть героїчна, мученицька, смерть як звиклий відхід від життя або як акт покарання (санкційна смерть).

У розумінні смерті дещо ближчим до Святого Івана від Хреста є знаменитий французький теолог і філософ П.Тейяр де Шарден, котрий зауважує: „Єдино правдива смерть, добра смерть є пароксизмом життя. На неї можна заслужити ревним старанням стати щоразу чистішим, щоразу більше „оголеним“ і старанням вирватись поза зону, в якій ми є замкнені“ [7, 54].

Смерть є передовсім містично-теологічною категорією. Але це поняття так часто вживане у щоденності, що виникає загроза „затирання“ його правдивої суті, його містичної вивищеності. Концепція Святого Івана від Хреста повинна послужити сучасному богослов'ю і сучасній літературній інтерпретації однією з численних засад поступового виховання в людині того, що є позаемпіричним терпінням, любов'ю, щастям.

Для підтвердження містичної категоріальності поетичного образу у творчості Святого Івана від Хреста наведу ще два фрагменти з „Духовної Пісні“, з образами „неба“ і „голосу“:

¡ Oh, bosques y espesuras,
Plantadas por la mano del Amado!

¡ Oh, prado de verduras,

De flores esmaltado,

Decid, si por vosotros ha pasado! [5, 445-446].

О ліси і хащі,

Посаджені рукою Коханого!

О луки в зелені,

Прикрашені квітами,

Скажіть, чи повз вас проходив!

„О луки в зелені,“ Ці слова є розважанням про небо, у котрому все є вічно зеленою свіжістю, бо створене воно Богом і не змінюється з плином часу. Квіти у цьому небі означають ангелів і святі душі, котрі є прикрасою небес – Царства Божого. Останній рядок, перегукуючись з біблійною „Піснею над Піснями“, означає: скажіть, які принади і пишноти створив у вас Той, хто пройшов повз вас?

Містика голосу Коханого також постає у „Духовній Пісні“, описово, розгорнуто, духовно наповнено:

Mi Amado, las montañas,

Los valles solitarios nemorosos,

Las ínsulas extrañas,

Los ríos sonoros,

El silbo de los aires amorosos.

La noche sosegada
En par de los levantes del aurora,
La música callada,
La soledad sonora,
La cena que recrea y enamora, [1, 447].

Мій Коханий – це гори,
Лісисті одинокі долини,
Дивні острови,
Дзвінки ріки,
Посвист лагідного повітря.

Тиха ніч

У пору сходу ранкової зорі,
Мовчазна музика,
Дзвінка самотність,
Вечеря, котра відроджує і чинить безсмертним.

Голос (звучання акту поєднання душі з Богом) втілюється у всій природі: в горах, долинах, островах, шумних ріках, подихові вітру, нічній тиші, блисківі ранкової зорі, наповненій музикою самотності. Цей голос всеприсутній, єдиний і незамінний. Його містика триває завжди і всюди, але він залишається єдиним. Він відроджує (нагороджує) душу до правдивого життя, і цим актом народження робить її безсмертною. Це внутрішній голос, але він такий сильний, що його чути і назовні: він переповнює душу, ввійшовши у неї, виходить з неї і поєднує її з Тим, Кому належить.

Голос, що звучить у „Духовній Пісні“ Святого Івана від Хреста, перегукується з біблійними голосами „Псалмів“ (67-й та 34-й), „Пісні над Піснями“ (2, 14), „Книги пророка Єзекіля“ (1, 24), „Євангелія від св.Івана“ [12, 28-29), „Дій святих апостолів“ (2, 2-6), „Об’явлення св.Івана Богослова“ (14, 2). Цей біблійний контекст містики голосу Святий Іван від Хреста приводить у своїх коментарях, щоб підкреслити вихід власного поетичного тексту у сферу вищих, теологічних та ідеально містичних істин.

Приклади існування поетичного образу як містичної категорії та істини віри, коротко наведені у пропонованому артикулі, вказують на індивідуально-поетичну і богословсько-містичну неповторність творчості Святого Івана від Хреста. Містичним

змістом наповнені також інші образи-архетипи у творах великого містика. Серед таких назву образи самотності, мовчання, плачу, ночі, птаха, дороги, гори, на деякі з котрих вже було звернено увагу стосовно теологічного змісту фіналу „Поєми Кінця“ Марини Цветаєвої [1, 107-110].

Містика Святого Івана від Хреста стала безпосереднім об'єктом поетичної уваги та чинником творчого надхнення таких митців російської Срібної доби, як Дмитрій Мережковський, Зінаїда Гіппіус, В'ячеслав Іванов. Дмитрій Мережковський спеціально вивчав містичну спадщину Святого Івана від Хреста та Святої Терези з Авіля у працях „От Иисуса к нам“, „Испанские мистики“, „Маленькая Тереза“. Містичні ідеї іспанського „Золотого віку“ стали незаперечними засадами індивідуальної теософії російського поета і філософа, творчість якого Арсеній Гулига не випадково окреслив як „релігійно-філософський Ренесанс“.

Філософія і поезія російської Срібної доби розвивалась під знаком містики, тому її надбання мають незмінну тривалу вартість у культурі. Сучасне вивчення поетичної спадщини цієї епохи вимагає поглибленої уваги не лише до тогочасного філософського контексту Європи та Росії, але й до релігійно-містичної традиції, котра мала свою чи не первинну актуальність у літературі початку нашого сторіччя. Наприкінці цього ж сторіччя літературознавча концепція Срібної доби повинна регенерувати, відродити, заново усвідомити цю містичну актуальність поезії. Адже справжнє поетичне надхнення та народжене ним художнє слово є результатом Божого обрання, самозречення поета задля цього обрання та містичного служіння Божій Істині.

Розуміння поетичного образу Святого Івана від Хреста як містичної категорії провадить до універсального трактування поетичної істини з її необхідним містичним сенсом. Містичне є первинним джерелом поетичного образу як художньої моделі духовної гармонії людини і Всесвіту; воно існує у творчому ідеалі істинного поета природньо, часто незалежно від його індивідуальної волі, оскільки сам творчий акт митця є своєрідним злиттям його душі з Божественним началом, є зреченням від своєї матеріальної сутності і досягненням правдивої духовної сутності.

Більш поглиблена увага до спадщини Святого Івана від Хреста – митця слова і Доктора Церкви – могла б відкрити нові обрії не лише для українського богослов'я, але й для українського літературознавства. Подібних феноменів небагато в історії

християнського релігійно-літературного світу. Творчість великого іспанського містика є взірцем ідеального втілення Божої Істини у поетичному слові. Натомість творчий інтерес до його спадщини у поетів російської Срібної доби доводить незаперечність потреби правдивої поезії у містиці.

1. Кунців В. В. Фінал „Поєми Кінця“ Марини Цветаєвої: теологічний та індивідуально-поетичний зміст // Творчість Марини Цветаєвої в контексті культури Срібного віку. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції... Частина 1. – Дрогобич, 1998.
2. Dorothea Forsther. Świat Symboliki Chrześcijańskiej. – Warszawa, 1990.
3. Froissart OCD O. Bruno. Święty Jan od Krzyża. – Kraków, 1982.
4. O życiu. O śmierci. Wypisy z ksiąg filozoficznych. – Kraków, 1995. Переклад з польськ. авт. ст.
5. San Juan de la Cruz. Obras completas. – Burgos, MCMXLIII. Переклад з іспанської мови тут і далі – автора статті (В.Кунців).
6. Święty Jan od Krzyża. Doktor Kościoła. Dzieła. – Kraków, // Przemówienie Jana Pawła II "Św. Jan od Krzyża nauczycielem drogi do zjednoczenia z Bogiem". – Kraków, 1986.
7. Teilhard de Chardin, Pierre. O szczęściu, cierpieniu, miłości. – Warszawa, 1981. Переклад з польськ. авт. ст.
8. Złoty wiek mistyki hiszpańskiej. Kraków, 1987. – Т. 1.

Віра Кунців. Поетичний образ як містична категорія у творах Святого Івана від Хреста. Релігійно-поетичне письменство представника іспанського „Золотого віку“ Святого Івана від Хреста сприймається як зразок талановитої поезії у світовій літературі – поезії, що є посвятою Богові і втіленням Божої Істини. Авторське тлумачення власних поетичних образів є окресленням переростання художнього виразу у містичний сенс, котрий, одночасно, є первинним джерелом поетичного мислення митця. Містичний зміст домінантних образів смерті, неба, голосу у творах Святого Івана від Хреста „Темна ніч“ та „Духовна Пісня“ є доказом універсального сенсу поезії взагалі. Такий універсальний сенс був втілений у творчості багатьох поетів російської Срібної доби (Д.Мережковський, З.Гішпіус, В'яч.Іванов, М.Цветаєва); він є першоосновою і

першопричиною поетичного надхнення та поетичного слова. Мистика Святого Івана від Хреста була особливою актуальністю для поезії початку ХХ сторіччя. Сучасне літературознавство розширить свої обрії, якщо відродить таку актуальність. Релігійно-поетична спадщина Доктора Церкви і великого митця слова Святого Івана від Хреста є унікальним явищем, котре може набувати своїх усвідомлень і трактувань як у богослов'ї, так і в літературознавстві.

Вера Кунцив. Поэтический образ как мистическая категория в произведениях Святого Ивана от Креста. Религиозно-поэтическое творчество представителя испанского „Золотого века“ Святого Ивана от Креста воспринимается как образец талантливой поэзии в мировой литературе – поэзии, которая есть посвящением Богу и воплощением Божьей Истины. Авторское толкование собственных поэтических образов является определением перерастания художественного выражения в мистический смысл, который, одновременно, является первоисточником поэтического мышления творца. Мистическое содержание доминирующих образов смерти, неба, голоса в произведениях Святого Ивана от Креста „Темная ночь“ и „Духовная Песня“ есть доказательством универсального смысла поэзии вообще. Такой универсальный смысл был воплощен в творчестве многих поэтов русского Серебряного века (Д.Мережковский, З.Гиппиус, Вяч.Иванов, М.Цветаева); он есть первоосновой и первопричиной поэтического вдохновения и поэтического слова. Мистика Святого Ивана от Креста была особой актуальностью для поэзии начала ХХ века. Современное литературоведение расширит свои горизонты, если возродит такую актуальность. Религиозно-поэтическое наследие Доктора Церкви и великого мастера слова Святого Ивана от Креста – это уникальное явление, которое может приобретать свои осознания и толкования как в богословстве, так и в литературоведении.

Vira Kuntsiv. Poetic image as mystic category in the works of Saint John of the Cross. Religious and poetic writings of Saint John of the Cross, a representative of Spanish “Golden Age” are interpreted as a model of the poetry of great talent in the world literature, as a model of the poetry, which is devoted to God and

which is an embodiment of God's Truth. The author's explanation of his own poetic images shows the development of artistic expression into mystic sense and it is the primary source of poetic thinking of the author at the same time. The mystic contents of dominant images of Death, Heavens and Voice in the works "Dark Night" and "Spiritual Song" of Saint John of the Cross prove the universal sense of poetry in general. Such universal sense of poetry was implemented in the works of many poets of Russian "Silver Age" (D. Merezhkovsky, Z. Hippus, Vyach. Ivanov, M. Tsvyetayeva). It is a fundamental principle and an initial cause of poetic inspiration and poetic world. The mystic of Saint John of the Cross was an urgent problem for the poetry at the beginning of the XX-th century. Modern literary criticism can develop its horizons if it revives this problem. The religious and poetic heritage of Doctor of Church and a great artist of word – Saint John of the Cross is a unique phenomenon which can be considered and treated both in theology and in literary criticism.